

У С Ъ В Ъ Р Ш Е Н С Т В А Н Е Н А Н А У Ч Н И Т Е С Т А Н Д А Р Т И

IMPROVEMENT OF SCIENTIFIC STANDARDS

ЕТИЧЕН ПУБЛИКАЦИОНЕН КОДЕКС И ИНСТИТУЦИОНАЛНО АНГАЖИРАНЕ

Надежда СТАЛЯНОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България
E-mail: nadezhda_stalyanova@slav.uni-sofia.bg

PUBLICATION CODE OF ETHICS AND INSTITUTIONAL PARTICIPATION

Nadezhda STALYANOVA

Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria
E-mail: nadezhda_stalyanova@slav.uni-sofia.bg

ABSTRACT: The paper points out that the scientific research activity of university professors has a direct bearing on the visibility, recognition and positioning of the university in important rankings. The article presents the codes of publishing ethics posted on the websites of two universities - Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofia, Bulgaria, and Warsaw University, Poland. The origin of the texts of the codes is analysed. It is pointed out that both universities do not have specially developed texts concerning the ethical rules for scientific publications, but use texts created by foreign institutions. Most universities and higher education institutions publish a code of ethics, i.e. a system of ethical rules or standards, that applies to publications written by employees of that institution. The comparative analysis shows that the codes unambiguously reflect the institutional positions of the higher education institutions embodied in the standards used, the provisions in them harmonize with each other and set a common global framework of good practices in this part of scientific activity. The ethical standards of the two universities studied do not represent documents created explicitly and specifically for the purposes of the particular university, but are summarised from organisations external to them. This fact does not prevent their successful incorporation into the system of postulates of generally accepted standards. The main problem areas in scientific publications pointed out in codes of ethics deal with the so called classification "FFP" - fabrication, falsification, plagiarism, and the problem of predatory journals.

KEYWORDS: ethics of publishing, good practices, publication code

Същността на човека, занимаващ се с наука, било то университетски преподавател или научен работник, се реализира, намира отзвук, оценка и признание чрез публикациите, в които се отразяват изследователските му търсения и дългогодишен труд.

Публикационната дейност отдавна не е само заявяване на област на научен интерес. Статиите, монографиите и цялата научна продукция на даден изследовател са реализация на неговата дейност в рамките на институцията, за която работи и чието име представлява пред научната общност. Освен за целите на личната атестация и кариерното развитие, научните публикации се взимат предвид и имат стойност за институционалното (университетското) ситуиране в различни класации – рейтингови системи и класации от всякакъв тип.

Именно поради факта, че научната продукция на университетските преподаватели има пряко отношение към видимостта, разпознаваемостта и позиционирането на университета във важни класации, е от съществено значение всяко висше училище да зададе стандарти за препоръчително и недопустимо научно поведение. Разбира се, тези насоки би трябвало, и не е пресилено да се твърди, са неизменна част от възгледите и стратегиите на всеки един колега от академичните среди, които се спазват интуитивно, следвайки научния и академичен морал.

Всяко периодично научно издание има своя публикационни етични правила, които са поместени и в книжната, и в електронната му (ако има такава) версия. Те се прилагат към желаещите

да поместят свой текст на страниците на конкретното списание. Но в последните години по причините, изброени по-горе, наблюдаваме, че и повечето университети и висши училища оповестяват своеобразен *етичен кодекс*, т.е. система от етични правила или стандарти, които се прилага по отношение на публикации с авторство от служители на съответната институция.

В настоящото изложение ще направим съпоставка между етичните публикационни стандарти, поместени на официалните страници на два университета – СУ „Св. Климент Охридски“ и Варшавския университет в Полша.

Етичните публикационни стандарти са публикувани на страницата на Етичната комисия на СУ „Св. Климент Охридски“. В рамките на административната структура на Софийския университет тя представлява постоянен консултативен орган, конституиран с приемането на Етичния кодекс¹. В Етичния кодекс са формулирани основни етични принципи и правила за научноизследователската и преподавателската дейност. С приемането на Етичния кодекс академичната общност на Софийския университет изразява волята си да осигури добри научни практики и готовност да се придържа към стандартите, установени в европейската научна общност.

Интересен и заслужаващ внимание факт е, че на страницата може да се открие и формуляр на заявление за преглед и одобрение на етичните аспекти на дадено научно изследване, тоест при колебание или спорен статус на дадено изследване, учените могат да се обръщат към Етичната комисия за мнение. На страницата на Комисията също така са качени европейски документи в областта на етичните аспекти на научните изследвания. Повечето от тях са на английски език, напр.: European Commission: The European Charter for Researchers and the Code of Conduct for the Recruitment of the Researchers, European Commission: Ethics for Researchers. Facilitating research excellence in FP7, Horizon 2020 - Ethics Appraisal Procedure, Ethics in Social Sciences and Humanities и др. Единственият документ, който е и на английски, и на български, е The European Code of Conduct for Research Integrity. Revised Edition, 2017 на ALLEA. Европейският етичен кодекс за почтеност на научните изследвания, преработено издание, публикувано в Берлин от ALLEA - All European Academies, 2018 г. може да се открие на адреса, посочен в бележката под линия². Организацията ALLEA представлява Европейската федерация на академиите на науките, основана е през 1994 г. и днес обединява 58 академии от повече от 40 държави от региона на Съвета на Европа.

Документът е преводен, от английски език. Не представлява разработка на СУ, така че може да обобщим, че позицията на ръководството на Софийския университет имплицитно се вписва и е в синхрон с етичния кодекс на международната научна общност. Тук бихме искали да се съсредоточим изключително върху частта му, засягаща публикационната дейност, защото документът засяга и разглежда проблематиката на почтеността на научните изследвания в нейната всеобхватност.

Документът не е дълъг, 14 страници, леснооткриваем е на страницата на Етичната комисия в СУ. В частта „Публикуване и разпространяване на резултатите“ четем:

Всички автори носят пълна отговорност за съдържанието на публикацията, освен ако не е посочено друго. Всички автори се споразумяват за последователността на авторството, като признават, че самото авторство се основава на значителен принос към разработването на научното изследване, към събирането на съответните данни или към анализа или тълкуването на резултатите. Авторите гарантират, че тяхната работа се предоставя на разположение на колегите по своевременен, открит, прозрачен и точен начин, освен ако не е договорено друго, и са откровени в общуването си с широката общественост и в традиционните и социалните медии. Авторите признават по подходящ начин важната работа и интелектуалния принос на други лица, включително сътрудници, помощници и финансиращи организации, които са повлияли на докладваните научни изследвания, и цитират коректно сродните трудове. Всички автори разкриват всеки конфликт на интереси и финансови или други видове подкрепа за научното

¹ https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/administrativna_struktura/etichna_komisiya

² https://www.allea.org/wp-content/uploads/2018/06/ALLEA-European-Code-of-Conduct-for-Research-Integrity-2017-Digital_BG_FINAL.pdf

изследване или за публикуването на резултатите от него. Авторите и издателите публикуват корекции или оттеглят труда, ако това е необходимо, като се следват ясни процедури, посочват се мотивите и се отбелязва заслугата на авторите за бързо обнародване на корекции след публикуването. Авторите и издателите разглеждат отрицателните резултати като също толкова достойни за публикуване и разпространение, колкото и положителните резултати. Изследователите спазват същите критерии като описаните по-горе, независимо дали трудът им ще излезе в абонаментно издание, в списание със свободен достъп или в друга алтернативна форма на публикация.

Отделна част на документа е посветена на отклоненията в тези добри практики и дефинират неетичното научно поведение:

3. Нарушения на почтеността на научните изследвания

3.1 Неетично поведение при научните изследвания и други неприемливи практики
 Неетичното поведение при научните изследвания традиционно се определя като фалшифициране (изфабрикуване или изопачаване) или присвояване (т.нар. класификация „FFP“ — F[abrication], F[alsification], P[lagiarism]) при предлагането, осъществяването или рецензирането на научни изследвания или при докладването на резултатите от тях: • Изфабрикуване означава измисляне на резултати и регистрирането им като достоверни. • Изопачаване означава подправяне на научноизследователски материали, оборудване или процеси или подменяне, пропускане или премълчаване на данни или резултати без основание. Присвояване (плагиатство) означава използване на работата и идеите на други хора, без да се отдаде дължимото на първоначалния източник, като по този начин се нарушават правата на първоначалните автори върху техните интелектуални продукти. Тези три вида нарушение се считат за особено тежки, тъй като изкривяват картината на научните изследвания. Има и други нарушения на добрата научноизследователска практика, които накърняват почтеността на научноизследователския процес или на изследователите. Освен преките нарушения на добрите научноизследователски практики, изложени в настоящия етичен кодекс, някои други неприемливи практики са: подправяне на авторството или омаловажаване на ролята на други изследователи в публикациите; преиздаване на значителна част от собствени по-ранни публикации, включително преводи, без да се направи надлежна препратка или да се цитира оригиналът („самоплагиатство“); избирателно цитиране с цел преекспониране на собствените заключения или в услуга на редактори, рецензенти или колеги; премълчаване на резултати от научни изследвания, допускане финансиращи организации/спонсори да изложат на риск независимостта на научноизследователския процес или докладването на резултатите, така че да се създаде или разпространи тенденциозност; ненужно разширяване на библиографията на научно изследване; злонамерено обвиняване на изследовател в неетично поведение или в други нарушения; представяне на научни постижения по подвеждащ начин; преувеличаване на значението и практическата приложимост на заключенията; забавяне или затрудняване на работата на други изследователи; злоупотреба с положение в йерархията с цел насърчаване на нарушенията на почтеността на научните изследвания; пренебрегване на предполагаеми чужди нарушения на почтеността на научните изследвания или прикриване на неподходящи ответни действия, предприети от страна на институциите срещу неетично поведение или други нарушения; • създаване или подпомагане на списания, които вредят на контрола на качеството на научните изследвания („хищнически“ списания). Най-тежките форми на неприемливи практики подлежат на санкции, но и в най-леките случаи трябва да се положат всички усилия за предотвратяването, възпирането и прекратяването им чрез обучение, надзор и наставничество и чрез изграждане на положителна и подкрепяща научноизследователска среда.

От цитирания текст се вижда, че най-тежки публикационни „грехове“ са включените в т.нар. класификация „FFP“ — F[abrication], F[alsification], P[lagiarism], тоест всичко, свързано с подправяне на информация, подаване на невярна информация и нераглемантираното използване на чужд труд. Това несъмнено са основните проблемни места в научните публикации, на които вече в

специализираната литература се посвещават отделни изследвания (вж. напр Szcześna, 2010, s. 29, която прави класификация на видовете плагиатство, а също и Zenderowski, 2008).

Друг аспект, който се засяга в анализирания текст на етичния кодекс, е проблемът с хищническите списания, споменат и от Е. Крейчова: „През изминалите години в полето на научната периодика се появиха и т.нар. предаторски списания или списания хищници. Те копират облика на престижни периодични издания, но публикуват почти всичко. По принцип има две причини, поради които учените публикуват в такъв тип периодични издания. Едната от тях е, че те изобщо не подозират за това, че публикуват в такъв тип периодика, а втората причина е напълно прозаична. Изследователите печелят точки за публикувани статии, които им се присъждат като оценка на тяхната научна работа, а публикуването в такова списание е много по-лесно, отколкото в уважавана научна периодика. Издателите на хищнически списания паразитират върху иначе благородната идея за т. нар. „отворен достъп“, което прави резултатите от изследванията достъпни за читателите безплатно“ (Крейчова, 2021, с. 108). Този проблем за мястото, където се публикува дадена научна разработка, е разглеждан като част от етичното поведение на автора на самия текст.

Варшавският университет също публикува на своята страница документ, засягащ публикационната етика. Той може да бъде открит на адреса, посочен в бележката под линия³. „Кодексът за добросъвестност на научните изследвания и търсене на финансиране за научни изследвания“ е документ, създаден в Полша от Националния център за наука (Narodowe Centrum Nauki). Той е с обем от 21 страници. Всеки раздел съдържа принципни положения, като след тях чисто обемно много по-голяма част представляват т.нар. задължения. За целите на нашето изложение се съсредоточаваме върху частта, посветена на публикациите и презентирането на резултатите от изследванията.

Още в началото на разсъжденията си бихме искали да отбележим една от разликите, която не е съществена и не засяга етичните принципи, но е любопитна. „Кодексът за добросъвестност на научните изследвания и търсене на финансиране за научни изследвания“, както е в превод неговото заглавие, обвързва публикационната дейност с финансирането на научни проекти, което е и логично, защото текстът е създаден за целите на функционирането на Националния център за наука (Narodowe Centrum Nauki)⁴ – тази институция представлява съответствие на българския Фонд „Научни изследвания“. Именно изискванията и стандартите на тази институция с възприемат като необходими на Варшавския университет.

Кодексът на Националния научен център за почтеност в научните изследвания и кандидатстване за финансиране на научни изследвания е създаден през 2016 година и пречупва публикационната етика през призмата на проектно финансирани научни изследвания. Тук отново обръщаме внимание само на частта, засягаща публикуването на научните резултати, записани в глава 1 и 3 на изследвания документ.

1.3 Публикуване и представяне на резултатите. Отговорности.

Резултатите от научните изследвания следва да се публикуват по справедлив, прозрачен и точен начин. Едни и същи резултати могат да бъдат представени в повече от една публикация само при изключителни обстоятелства. Такова третиране трябва да бъде документирано, обосновано и справедливо описано.

Резултатите от изследвания на други изследователи, включени в публикацията, трябва да бъдат ясно описани и придружени от подходящи библиографски справки. Това се отнася и за предишна собствена работа (самоцитиране). От изследователите се изисква да цитират коректно работата на други изследователи в своите публикации и, ако някои резултати (техни или на други изследователи) са пропуснати в публикацията, да обосноват това по подходящ начин. Представените резултати трябва да са достоверни и да не съдържат пристрастия.

³ <http://bob.uw.edu.pl/rzetelnosc-badan-naukowych/?fbclid=IwAR0SYx4H9wz1cLF5oYvJCgyAoIvfWN2AiEIzEa1fmtXdFx9C3SUL2Jn9-Ao>

⁴ <https://www.ncn.gov.pl/>

Научните организации следва да насърчават и подкрепят честността, прозрачността и точността на представените резултати от изследванията, например чрез подходящи разпоредби и правила за тяхното публикуване[...].

Глава 3: Недостоверност на научните изследвания. Научното нарушение е нарушение на изследователската етика (scientific misconduct), включващо подправяне и фалшифициране на данни и резултати, както и присвояване на чужди идеи и трудове (напр. плагиатство) при кандидатстване за финансиране на научни изследвания, провеждане и рецензиране на изследвания, докладване, публикуване и представяне на резултати.

В този раздел има дълъг списък от санкции в случай на нарушение на някое от етичните правила, като основно те са свързани с намаляване или прекратяване на финансирането на научния проект или забрана за кандидатстване за финансиране на научни проекти.

В заключение бихме могли да обобщим, че университетите се придържат към комплекс от етични стандарти на публикуване. Тези стандарти са публично оповестени и достъпни на официалните им интернет страници и недвусмислено отразяват институционалните позиции на висшите училища, залегнали в използваните стандарти, положенията в тях хармонизират помежду си и задават обща глобална рамка на добрите практики в тази част на научната дейност. Изследваните етични стандарти на двата университета не представляват документи, създадени изрично и специално за целите на конкретното висше училище, а са обобщени от външни за тях организации. Този факт не възпрепятства тяхното успешно вписване в системата от постулати на общоприетите стандарти.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Крейчова, Е. (2021)** Тридесетгодишен юбилей на списание „Опера Славика“ (Чехия) – научна комуникация, бъдеще и развитие. // *Езиков свят*, 19 (3), с. 105 – 108. (Kreychova E., Tridesetgodishen yubiley na spisanie „Opera Slavika“ (Chehia) – nauchna komunikatsia, badeshte i razvitie// *Orbis Linguarum* , 19(3), 105-108.)
- Szczęsna A. (2010)** Etyka publikacji naukowych: materiały szkoleniowe // *Forum Bibliotek Medycznych*, № 3/2, s. 27-28.
- Zenderowski, R. (2008)** Plagiat. Istota – rodzaje – skutki. (w odniesieniu do prac pisemnych na studiach wyższych), Warszawa.